

Párizs nem Trianon

Gyöngyösi János magyar külügyminiszter, illetve a többi legyőzött, Olaszország, Románia, Bulgária és Finnország képviselői Párizsban, a Quai d'Orsay óratermében (Salle de l'Horloge), 1947. február 10-én írták alá országaik – a némethez képest „másodrendűnek” tekintett – békeszerződését. A magyar társadalom kollektív emlékezetéből kihullott a második világháborút lezáró európai békerendezés. A hazai közgondolkodásban mérhetetlenül kisebb szerep jut az 1947-es párizsi magyar békeszerződésnek, mint 1920-as trianoni előképének, holott a párizsi békeszerződés felülírta a trianonit, sőt az 1947-es rendezés ma is hatályos, jogrendünk élő része, a mai Magyarország európai helyét és szerepét meghatározó dokumentum. Párizs érvényben van, Trianon nincs.

Mi indokolja *Az elfelejtett béke* című tanulmánykötetünk átdolgozott, új kutatási eredményeket tartalmazó, Szakály Sándor értő bevezetőjével ellátott és Pákozdi Csaba nemzetközi kisebbségvédelmi tanulmányával záruló kiadását? Magyarország mind a két világégésből a vesztes oldalon került ki, így önkéntelenül adódik a magyar békeszerződések összehasonlítása, a hasonlóságok és különbségek egybevetése. A legyőzött Magyarországgal egyik esetben sem tárgyalták meg a békefeltételeket, a győztes nagyhatalmak „rölkünk, de nélkülünk” döntöttek. A magyar közbeszédben ezért vált uralkodóvá az a gondolat, hogy mivel 1947-ben nem történt más, mint egyszerűen megismétlődött az első világháborút követő területi rendezés, különösen a magyar–román határ megvonása esetén, a párizsi békeszerződés egyfajta „második Trianon”. A győztes nagyhatalmak e szemlélet szerint megismételték döntésüket, és – a pozsonyi hídfő kivételével – a két háború közötti határokat állították vissza. E felfogás elfedi azokat a különbségeket, amelyek miatt a magyar szellemi és közéletben máig indulatos vitát kavarnak a második világháborút lezáró béke problémái: Magyarország függetlensége és szuverenitása helyreállításának, valamint a szovjet csapatok visszavonásának elmaradása, a megszállás következtében az 1956-os magyar forradalom leverése, a hamarosan a szomszédoktól hermetikusan elzáró vasfüggönyre változó magyar határok megvonása, a „második Trianon” hitregéje, a magyar kisebbségek védelmének és önkormányzatának hiánya, Beneš rendeletei.

A versailles-washingtoni békerend és az öt „volt ellenséges” állammal, Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal aláírt párizsi békeszerződések közötti különbségek szembeötlők: a második világháború lezárását – közelebbről a német feltétel nélküli kapitulációt – nem követte átfogó rendezésre törekvő békekonferencia; a győztes nagyhatalmak a legfőbb ellenséggel, Németországgal nem kötöttek büntető jellegű, diktált békeszerződést, vagyis olyan, versailles-i típusú német békét, amely az első világháborút követően mintaként szolgált az 1919–1920-ban aláírt Párizs környéki békékhez. Mások voltak a győztesek, de a legyőzöttek oldalán is új szereplők jelentek meg. És legfőképpen: a második világháborúban győztes Szovjetunió nem vett részt a trianoni békeszerződés megalkotásában.

A szövetséges nagyhatalmak háború alatti terveikben elutasították a versailles-i típusú békerendezés megismétlését, Magyarország esetében a politikai határokat közelíteni

kívánták a nemzeti-nyelvi határvonalhoz. A vesztes Magyarország a szövetségesekhez sorolt Csehszlovákiával és Jugoszláviával szemben nem remélhetett változást, sőt északi és déli szomszédaink a trianonin is túlmenő követelésekkel léptek fel hazánkkal szemben. Meglehetősen ritkán találkozunk viszont annak említésével, hogy a győztes nagyhatalmak Magyarország javára a vele hasonló politikai helyzetben lévő Romániával szemben határmódosítást fontolgattak. Litvinov szovjet külügyi népbiztoshelyettes Sztálinnak írt feljegyzésében leszögezte: „az Egyesült Nemzeteknek Erdély ügyében semmiféle kötelezettségük nincsen, mivel a trianoni szerződés és az összes formális kötelezettség érvényét veszítette annak következtében, hogy Magyarország is, Románia is (az Egyesült Nemzetek ellen harcoló – F. M.) ellenséges államok.” A háború kezdeti szakaszában, 1940–1941-ben a szovjet diplomácia támogatta az Erdélyre vonatkozó magyar területi követeléseket, a Külügyminiszterek Tanácsa 1945. szeptember 20-i béketárgyalásain az amerikai és a brit (sőt a francia) külügyminiszter vetette fel a határ kiigazítását, mert nem tekintették a trianoni magyar–román határt „ideálisnak”, „igazságosnak”, „méltányosnak” vagy „észszerűnek”. A párizsi magyar békeszerződésben nincs utalás Trianonra, még a határleírásnál sem. A magyar békeszerződés ezért utal a „trianoni” határok helyett az 1938. január 1-jén fennálló határra (kivéve a pozsonyi hídfő), a román békeszerződés a román–magyar esetében az 1938. január 1-jén, a román–szovjet és a román–bolgár esetében pedig az 1941. január 1-jén fennálló határra.

A csehszlovák kormány 1946. április 10-i memorandumában követelte, hogy Magyarország a trianoni határokat „jogosnak, véglegesnek és megváltozhatatlannak” ismerje el, mondjon le a „Szent István-i gondolatról” és az ebből következő területi követelésekről, a címerben a kettős kereszt és a „Szlovákiára emlékeztető” hármashalom használatáról, a revizionizmus jelképét, Szent István koronáját pedig helyezze el az ENSZ múzeumában, illetve érvényesítse a trianoni békeszerződés katonai és gazdasági rendelkezéseit. A szomszéd államok minden erőfeszítése ellenére sem került a párizsi békeszerződés szövegébe Trianonra utalás, még a határleírásnál sem, ugyanis a brit, az amerikai és a szovjet (sőt, Románia esetében a francia) diplomácia egységesen a világháború fő okozójának tartott versailles-i békerendszer, így Trianon elvetéséből indult ki. A párizsi békeszerződésekben intézkedtek a versailles-i békerendszer szerves részét alkotó Nemzetek Szövetsége és Állandó Nemzetközi Bíróság felszámolásáról. Csehszlovákia két vonatkozásban is revideálta a trianoni békeszerződést: a hozzá tartozó, többek között csehszlovákiai magyarokra is vonatkozó, 1919. szeptember 10-i saint-germaini kisebbségvédelmi szerződést elvetette, a trianoni határt a pozsonyi hídfőnél pedig Magyarország hátrányára változtatta meg. Csehszlovákia így lett az egyetlen sikeres revíziós hatalom Európában, amelynek a trianoni határvonalat sikerült megváltoztatnia. A kortársak felismerték ennek elvi jelentőségét: Carlile Aylmer Macartney, a Foreign Office Research Department magyar referense a pozsonyi hídfőre nézve megállapította, hogy amennyiben a „trianoni határ nem szent és sérthetetlen, hanem ott, ahol hasznos és kívánatos, megváltoztatható, akkor több olyan terv létezik, amelyekben sokkal jobban indokolt Magyarország javára változtatni”. Csehszlovákia 1946 novemberében, télvíz idején a magyar lakosság egy részének Csehországba deportálásával elsőként rúgta fel a még alá sem írt párizsi magyar békeszerződést, annak 5. cikkelyét és az 1946. február 27-i

magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt. A pozsonyi hídfő elcsatolásával megszegte a trianoni békeszerződést, továbbá a csehszlovákiai magyarság jogfosztásával a kisebbségvédelmi szerződést, az Atlanti Charta I., II. és VI. pontját, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányának rendelkezéseit.

A nagyhatalmak által a második világháború lezárásának szánt rendszer minden igazságtalansága ellenére szilárdnak mutatkozott, noha más, újabb kérdéseket hozott felszínre. A magyar állami függetlenség hosszú évtizedekre fikcióvá változott, a magyar kisebbségek elnemzetlenítése és az „anyaországtól” való elszigetelése előrehaladt. A fennmaradt problémák nagy része a szovjet, az amerikai és a brit döntések következménye. A győztes nagyhatalmak külügyminisztériumainak háború utáni terveit készítő szakértők mindezt világosan látták. Mint ahogy Kertész István, béke-előkészítésünk vezetője is előre látta, hogy a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia Magyarország helyét úgy jelölték ki Európában, hogy a Kárpát-medence békéjének egyetlen kérdésére sem adtak érdemi választ. A valódi békét Magyarország és szomszéd államainak feladata megteremteni, felszámolva a sztálini örökséget, vagyis az egymásnak feszülést és a Bibó-féle „kisállami nyomorúságot”, mindezt a nemzetek közötti együttműködés Európájában.

Fülöp Mihály